

PAMFIL BILȚIU, MARIA BILȚIU¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: rit, înmormântare, priveghi, bocire, prohod, odoare.

Înmormântarea pe Valea Slănicului Moldovei

Rezumat

Întemeiat pe cercetări directe pe teren, studiul nostru reprezintă o investigație monografică a ceremonialului funebru într-un areal arhaic, care, în afara unor rituri de largă circulație, cuprinde și o categorie din grupa celor particularizante ce conferă obiceiului statutul de variantă locală.

Prima parte a studiului nostru este dedicată etapei de dinaintea morții, în care am tratat semnele de moarte, riturile de ușurare a morții, precum și cele caracteristice agoniei. Partea de investigație este rezervată înmormântării propriu-zise, cea mai complexă secvență a înmormântării, în care am tratat amănunțit riturile preparatorii ale defunctului pentru „marele drum”. Am rezervat apoi spațiul cuvenit secvențelor de bază ale acestei părți a înmormântării: priveghiul, actul bocirii, scoaterea mortului din casă, prohodul, riturile legate de drumul spre biserică și cimitir, apoi cele legate de înhumare.

Ultima parte a cercetării este rezervată tradițiilor de după înhumare, în care am pus în evidență pomenile rituale, accentul căzând pe ritul izvorului de apă, de mare vechime și importanță. Am tratat apoi tămâierea mormântului, panahida, dezgroparea mortului, îngrijirea mormântului, precum și plantarea pomului vieții la căpătâiul defunctului. Prin cercetarea noastră am scos în evidență complexitatea ceremonialului funebru, precum și elementele etnografice care marchează vechimea civilizației și vieții spirituale în acest areal arhaic.

¹ Baia Mare, Maramureș; România.

Key words: rite, funeral, wake, dirge, procession, burial, ritual objects.

The Funeral in Slănicul Moldovei Valley

Summary

Based on direct field work, our study presents a monographic investigation of the funeral ceremonies in an archaic area that, besides rites with a wide circulation, contain also a category from the particularizing group, something that gives the custom the status of local variant.

The first part of the study deals with the pre-death stage, treating the signs of death, the rituals for alleviating death, as well as those characteristic to agony. An important part of investigation is reserved to the actual burial, the most complex sequence of the funeral, in which the paper minutely treats the ritual preparation of the deceased for the „long way”. A corresponding space has been reserved to the basic sequences of this part of the funeral: the wake, the dirge, moving the dead out from the house, the religious ceremonial, rites connected with the procession to the church and the graveyard, then those connected with the interment.

The last part of the research refers to the burial traditions, in which the ritual of giving alms has been described, the stress falling upon the very old and important rite of the water well. Then, the incensing of the tomb, the requiem mass, the interment of the dead, the attendance of the grave, and the planting of the tree of life at the head of the deceased. The research has evidenced the complexity of the funeral ceremonial and that of the ethnographic elements which show the archaic character of the civilisation and of the spiritual life in this area

Înmormântarea pe Valea Slănicului Moldovei

Ceremonialul funerar de pe acest spațiu cuprinde, pe lângă unele elemente de răspândire largă în folclorul românesc, unele rituri arhaice particularizante, care conferă ceremonialului funebru individualitate. Semnele care prevestesc moartea cuiva în acest areal fac parte din categoria celor răspândite, nelipsind semnele specifice așezărilor de pe această vale. „Este o pasăre, care cu două, trei zile înainte de a muri cineva, cântă la casă. Pasărea aceea e bufnița. Acolo, unde cântă, moare cineva.” Moartea mai este prevestită de felurite vise. „Când visezi că te împung animale, acel vis ori îi boală gravă, ori îi moarte. Arătură, când visezi, înseamnă tot moarte.” Există o serie de vise care, tâlmăcite de omul din popor, prevesteau moartea. „Moarte înseamnă când visezi că demolezi o casă sau o văruiești. La fel când visezi că-ți pică dinții și nu te dor.” Moartea este prevestită și atunci când muribundul „îi visează pe cei morți, când i se arată în vis că se duce și întâlnește o poiană frumoasă, un râu pe care trebuie să-l treacă și nu-l trece. Dar nu locuri cunoscute.” Acest semn capătă o importanță deosebită, care ne amintește de trecerea apei morții, din mitologia unor popoare. La greci râul Styx era râul morții. Existau și alte semne prevestitoare ale morții prin vise, precum arătura pe aria casei sau când muribundul cere insistent să fie scos la „primblare”.

Potrivit unor concepții populare larg răspândite în folclorul nostru și pe Valea Slănicului se crede că este bine ca cineva să moară între Paști și Înălțare „că atunci sufletul se duce direct în rai.” Se crede că cel mai rău este să mori în postul Paștilor, în posturile mari, „că atunci omul are sufletul tare încărcat.” Și în arealul de pe Valea Slănicului omul din popor a născocit tradiții legate de ușurarea morții, dar ele suferind un proces de încreștinare. „Când nu poate cineva muri se fac slujbe, Maslu și după Sfântul Maslu doar o zi, două mai trăiește cel care pleacă, apoi moare liniștit.”

Ca și în alte regiuni ale țării se obișnuiește ca muribundul să lase cu limbă de moarte dacă el are ceva de împărțit la cei din familie. Dacă are ceva pe suflet își cere iertare și se împacă cu dușmanii, cu cei cu care a avut conflicte, certuri etc. Pe vremuri își făcea testament, azi nu se mai face. Dacă muribundul își manifestă pofta față de ceva mâncăruri, băutură, apoi i se satisfac astfel de dorințe. „Bunica mea înainte de a muri a vrut să bea apă din fântâna care era în grădina de lângă casa copilăriei ei. După ce a băut din apa pe care i-am adus-o din acel izvor, nu a mai vorbit și nu a mai dorit nimic.”

O preocupare aparte a celor din familie este de a constata dacă decesul s-a produs sau este numai aparent. „Se folosește oglinda pusă la nasul mortului spre a se vedea dacă oglinda se aburește. Dacă se aburește înseamnă că mai are suflare.” Pentru a se constata decesul i se pune mâna la puls. Se urmărește dacă înțepenește și i se răcește trupul. În arealul investigat se mai foloseau și alte semne care indică decesul. „Chipul mortului devine pământiu. I se închid ochii, nu mai mișcă.”

Imediat după deces se tocnesc cei care prestează munci legate de înmormântare:

groparii, clopotarul, apoi tâmplarul care confecționează crucea și sicriul și cei care oficiază scăldatul mortului. Se anunță preotul și alte rude, vecini etc. care vor presta și alte servicii: dusul sicriului, al odoarelor.

După deces se oficiază o serie de rituri preparatorii, menite a pregăti defunctul pentru „marele drum”. Afară, la ușa de la intrare în casă, deasupra ei, se pune doliu din pânză albă cu negru pe care sunt scrise numele celui dispărut cu inițiale de culoare albă. Însemnul de doliu stă acolo până a treia zi, când mortul se scoate din casă și se dă de pomană unei persoane mai apropiate de familie. Se crede că babele pot face vrăji cu acest însemn de doliu, de aceea este păzit până la scoaterea mortului. În casă oglinzile se acoperă cu un cearșaf sau prosop. Pisicile trebuie scoase din casă iar mortul este păzit „ca nu cumva să intre vreo pisică în odaia mortului, că dacă intră, mortu’ devine strigoi, că pisica este simbolul diavolului.”

Ritualul scăldatului mortului, ca și în alte regiuni ale țării, i se acordă o deosebită importanță. Se oficiază imediat după deces de către trei persoane, care sunt bărbați dacă defunctul este bărbat, sau de către femei dacă decedata este o femeie. Mortul se spală cu apă neînceptută și săpun, de către fiecare din cele trei persoane destinate să officieze ritualul. Persoanele care oficiază spălătul ritual al mortului primesc ca plată câte un prosop și săpun. În privința numărului persoanelor intervine mistică cifrei 3.

Vasele care s-au folosit la spălătul ritual al mortului se aruncă pe apă. „Că de la mort nu-i bine să păstrezi nimic.” Ritualul spălării mortului este un act de purificare, cele sugerate nouă de către performeri fiind concludente în acest sens: „Mortu’ se spală să fie curat. Și curat trebuie să ajungă în rai.”

Prescripțiile îndătinute, legate de pregătirea mortului pentru „marele drum”, sunt numeroase în arealul investigat. Defunctului i se închid ochii, iar dacă este bărbat se bărbierește, uneltele cu care a fost bărbierit se pun în sicriu, ceea ce ne sugerează că viața lui continuă în lumea de dincolo. Defunctului i se leagă maxilarul ca să nu stea cu gura deschisă și se îmbracă cu hainele de sărbătoare. Dacă cel plecat este un necăjit trebuie să îl îmbrace cu haine curate. În tradiția locală, ca și în alte regiuni ale țării, dacă defunctul a păstrat costumul de mire, este bine să fie îmbrăcat cu acesta. În picioare i se pun ciorapi noi și încălțări noi. Anumite tradiții stau și ele sub semnul credinței în continuarea vieții extraterestre. „În buzunarul hainei defunctului se pune o batistă și ceva bani, să aibă de toate pe lumea cealaltă.” „Cu mortu’ să pune un băț, cu ăla cutreieră locurile pe unde o fost. El se pune în sicriu când să pune mortu’ și rămâne acolo. Sufletul mortului când pleacă în pelerinajul lui, să sprijină în el.” Anumite rituri preparatorii fac parte din categoria celor particularizante. La Cerdac, zilele următoare, de dimineață bună, mortul este spălat cu vin pe față, iar casa este tămâiată de jur împrejur, „pentru ușurarea sufletului mortului”. Atunci se trag și clopotele. Dacă mortul este nelumit este îmbrăcat în haine noi, iar în piept se prinde o floare de mire dar întoarsă cu buchetul în jos. Dacă este o fată nelumită, atunci este îmbrăcată toată în alb, rochie, cununică pe cap, cu un mic voal și floare în piept întoarsă cu vârful în jos.

Se știe că la toate popoarele vinul este integrat în ceremoniile sacre. Ca simbol al

veșniciei, vinul ocupă un loc central în cultul lui Dyonisos Bachus. Ca sursă a extazului mistic, vinul e simbolul transformării vegetativului într-o forță spirituală. (Evseev, 1998: 491). O dată cu spălatul ritual cu vin pe față, dimineața: pe frunte, tâmpole, ochi, nas, în jurul gurii, obraz, bărbie, pe după urechi, pe mâini, se declanșează actul bocirii oficiat de către rude. După aceea, în timpul zilei spre amiază, când se trag clopotele se bocește iarăși mortul sau când simți sufletul încărcat de o durere sfâșietoare. Seara nu se bocește defunctul „că nu e bine”.

Sicriul este pregătit după o rânduială îndătinată. Este construit de tâmplarul satului. În sicriu se pun așchii mărunte, ca niște panglici, rezultate din geluirea scândurilor de la sicriu. Peste așchiile din sicriu, așezate ca un pățul, se pune un țol „de coade” (cârpe), iar peste el se pune pânza albă cu care se îmbracă sicriul. Sub cap i se pune o pernă umplută tot cu geluitură. Mortul este așezat peste pățul pregătit astfel în sicriu. Picioarele îi sunt legate, iar mâinile i se pun în cruciș pe piept, ținând o cruce făcută din ceară curată de albine. Pe piept i se mai pune o iconiță, care este din casă. Tot tâmplarul care confecționează sicriul face și crucea, care poate avea capetele brațelor tăiate drept sau lobate. Pe cruce se scrie numele și prenumele defunctului, anul nașterii și al morții, apoi Monograma Cristi: IN RI.

După ce a fost anunțat decesul, clopotarul merge la biserică trage clopotele de vestire a morții, fără a bate și toaca, de trei ori, iar cineva din familie aduce sfeșnicul pentru lumânări acasă, care va rămâne la căpătâiul mortului până la plecarea lui din casă, în ziua înmormântării. Acum se ia măsura mortului și se face toiagul din ceară de albine, o lumânare lungă cât lungimea mortului, care se adună în formă de spirală și va arde la capul decedatului, cât timp rămâne pe pământ. Confecționarea toiagului urmează prescripții rituale riguros respectate și astăzi. „Toiagul îl face numai o văduvă, o femeie curată, mai în vârstă.” Toiagul este considerat „lumina mortului pe lumea cealaltă.” Așa cu care s-a luat măsura se pune în sicriu. Mortul este apoi învelit cu „pânza de ochi” albă cu negru, care îl acoperă de la picioare până peste creștetul capului.

O secvență ceremonială, căreia, ca și în alte regiuni ale țării, i se dă o importanță aparte, este priveghiul. Participă rude, vecini, prieteni sau din categoria acelor care au beneficiat de ajutorul celui dispărut și oameni din sat. Priveghiul se ține în toate serile cât mortul stă pe pământ. Mai întâi, pe la asfințitul soarelui, vine preotul, rostește rugăciuni și citește „stâlpii” lângă sicriu, la capul mortului, vreme în care toată lumea prezentă primește pentru sufletul mortului o lumânare aprinsă, un colac și un pahar cu vin, apă sau țuică. Gazda care oferă de pomană zice „să fie pentru sufletul lui ...” iar cel care primește răspunde „Bodaproste”. Acum se aprind lumânările la capul mortului iar toți care intră sărută icoana de pe pieptul lui, aprind o lumânare în sfeșnic, iar unii pun bani în sicriu, monezi sau bancnote și flori. După plecarea preotului, mortul este privegheat toată noaptea. Mulți rămân până târziu în noapte și povestesc pățanii, amintiri despre mort sau povești hazlii trăite împreună. Pe timpul nopții mortul este învelit cu pânza de ochi „să se odihnească și el”. În spațiul investigat nu am descoperit jocuri de priveghi, doar oamenii mai bătrâni, bărbații, îndeosebi, jucau „De-a bâza”, joc de priveghi generalizat în folclorul nostru.

O importanță cu totul aparte în spațiul investigat este acordată colacilor ceremoniali. Se pregătesc colacii ceremoniali: parastasul rotund, iar din celelalte forme (S, X, jug sau opt), câte trei din fiecare, adică nouă capete, care mai demult se pregăteau în gospodărie, copti în cuptor țărănesc, iar mai recent sunt comandați la brutărie. Ca și-n alte părți ale Moldovei, precum în Vrancea, colacii ceremoniali sunt denumiți „capete”, care se individualizează ca elemente etnografice de mare vechime și de continuitate în arealul Moldovei. O primă grupă este cea a colacului ceremonial în formă de X, care provine de la același semn al crucii, care în vechime a fost simbol uranian, iar după multe secole, ca rezultat al încreștinării, a devenit Monograma Cristi, după două litere grecești Chi și Ro. Foarte vechi este colacul ceremonial numit „jug”, care are formă de opt, dar în partea de sus are capetele despărțite formând două coarne, simbolizând, probabil, dualitatea lumii sau cuplurile opoziționale bine-rău, lumină-întuneric, începutul și sfârșitul. Mai sunt colacii ceremoniali în formă de S. Colacul mare numit „parastas” are formă rotundă, este împletit, cu cunună, înfundat, îndeplinind funcție solară. Toate formele de colaci ceremoniali se pun pe năsălie, o masă cu mânere mai lungi, sunt purtați de două persoane în ziua înmormântării până la biserică, unde acești colaci rămân, doar unul este dat familiei defunctului și care trebuie dus la biserică, după îngropare. Pe capete se pun nouă colaci mai mici, înșirați pe o ață, care se duc împreună cu coliva la cimitir și se dau pomană la groapă. Numărul colacilor ceremoniali este și el subordonat misticii cifrei 3. Cercetătorii au descoperit certe dovezi de continuitate, care stau sub semnul acestor colaci ceremoniali, dată fiind vechimea și largă lor răspândire. Procesul de continuitate a acestor semne până în timpul nostru se manifestă, atât printr-o seamă de elemente identice, cât și prin unele îndeaproape înrudite. De pildă semnul X, întâlnit pe diverși colaci ceremoniali, pe prescură, nu pare a ne indica numele lui Hristos, decât după concepția populară creștină, relativ mai nouă în timp. Prezența acestui semn în neolitic pe statuile de cult, cât și prezența lui din perioada dacică pe steag, sceptru și vase de cult ne atestă vechimea sa anterioară creștinismului. Mai trebuie să adăugăm că acest semn a fost atestat și pe tolba cu săgeți a luptătorilor daci. (Sulițeanu, 1988: 27). Optarul ca formă de colac ceremonial, nu numai că este mai răspândit în cultura populară, fiind atestat în Argeș, Brăila, dar potrivit descoperirilor arheologice ne trimite la neolitic. (Sulițeanu, 1988: 33-35).

Virgil Vasilescu, exeget al semnelor cultice descoperite în vechile situri arheologice, atestă semnele X și S, optarul întrerupt la capete în cultura Cucuteni (mileniul al V-lea î. Hr.). Cercetătorul amintește de lanțuri de sori legate cu S-uri, de la Podei-Târgu Ocna, creație a anilor 3500 î.Hr. Între semnele sacre de la Gumelnița identifică semnele S și X, ultimul frecvent reprezentat datând din anii 5000 î. Hr. Aceleași semne le găsește reprezentate în cultura Hamangia, Petrești, Tisa și Vădastra, datând din anii 6000 î. Hr. (Vasilescu, 1957: 157-202).

Pentru morții decedați fără lumânare, în spațiul investigat, se oficiază acte rituale, cu largă deschidere către ofranda rituală cu pâinea sacră. „Dacă mortu’ moare fără lumânare se fac trei prescuri, care împreună cu un prosop și o lumânare, se dau pomană la trei biserici, în Postu Mare.”

Concomitent cu confecționarea colacilor ceremoniali se gătesc pomișorii din ramuri de pomi roditori: măr, păr, prun etc., cu crengi dese, în cruce, în care se pun felii de fructe proaspete: mere, pere, prune, iar iarna se pun aceleași fructe deshidratate. Ca urmare a procesului de dezagregare, astăzi pe pomișori se pun felii de portocale și alte citrice. Pomișorii se înfig în capete și se duc la biserică, unde se dau pomană. Mai recent nu se mai fac pomișori, ei fiind substituiți cu fructele întregi (mere, nuci, portocale, pere, banane) care sunt așezate pe capete.

Așa cum arată cercetările pomișorul de pomană este o ofrandă sacră care implică ideea reînvierii, iar ofranda cuprinde roadele pământului. Legat de ideea continuității în lumea extraterestră, pomul de pomană larg răspândit în Moldova, dar și în Transilvania, semnifică transgresarea abundenței pe lumea de dincolo, ca și celelalte elemente etnografice: colacii ceremoniali din grupele amintite, pasărea dată peste sicriu, vasul cu apă, grâul sacru etc.

Vorbind de răspândirea pomului de înmormântare în Transilvania trebuie să subliniem că în județul Mureș găsim numeroase variante ale pomului la înmormântare și ale comemorării mortului. Se face pom pentru că „atunci când mori, în rai, trebuie să stai în pom, c-apoi ești păsărică, să ai creangă pă ce ședè.” (Pop, 2013: 176-177).

Din riturile preparatorii, în cadrul ceremonialului funebru din Moldova se prepară coliva semnificând pomana cu grâu sacru. Cu o zi înainte de înmormântare, când se prepară colacii ceremoniali și pomișorii, se fierbe grâul pregătit pentru colivă. După fierbere, grâul răcit se așază pe vase plate, rotunde de obicei. După ce i se dă forma, pe fața colivii se face semnul crucii, pe mijloc, din zahăr și bomboane colorate. Ca aliment de bază la multe popoare ale lumii grâul este simbolul hranei ce asigură imortalitatea. Spicul sau bobul de grâu în diferite mistere și ceremonii agrare este simbolul fundamental al morții și reînvierii. Grâului i se atribuie totdeauna origine divină. La români, unde grâul este cultivat de milenii, este prezent în toate obiceiurile calendaristice, în care constituie un mijloc de stimulare a fertilității, dar și principalul scop al actelor de magie agrară. Grăuntele de grâu este unul din simbolurile vegetale ale lui Hristos. După credința țăranilor noștri din unele regiuni, dacă te uiți mai de aproape la boabele de grâu, bagi de seamă că pe fiecare din boabele de grâu e înfățișată fața lui Hristos. (Evseev, 1998: 166-167).

Săparea gropii se face după prescripții rituale îndătinate. Se începe în ziua înmormântării, la prima oră a dimineții. Se măsoară spațiul gropii. „Cu bățul sau ața cu care se măsură mortu’, după ele se fac sicriul, toiagul și groapa.” Groarii, în cele patru colțuri, când se trag clopotele, aprind patru lumânări și fac cruce pe mijlocul locului unde se sapă. Groapa este săpată de obicei de doi bărbați. Dacă este timp nefavorabil, terenul este pietros și se crede că nu ar reuși să o termine, până la aducerea mortului, atunci o încep cu o zi înainte. Dacă groapa este săpată peste un mormânt mai de demult și sunt aflate rămășițe, atunci groarii adună oasele, care sunt spălate cu vin, tămâiate și puse într-un săculeț de pânză albă, apoi sunt îngropate alături de defunct. Săparea gropii peste un mormânt mai vechi este permisă numai după șapte ani și doar dacă i s-au făcut celui îngropat slujbele care se oficiază la șapte ani după înhumare. Groapa nu poate fi lăsată singură,

nesupravegheată. Gropașii sunt plătiți cu bani și li se dă o masă de prânz sau două.

Ca și în alte regiuni ale țării există și în spațiul investigat credința potrivit căreia sufletul celui decedat sălășluiește o perioadă în anumite puncte ale casei și drept urmare i se aduce o ofrandă rituală. „El stă la colțul casei, afară, cât timp mortu' stă în casă. Așa să zâce.” Când preotul slujește la pomană, se pune un vas cu mâncărurile pe care le dai de pomană, un pahar cu vin și o lumânare aprinsă, care se dau pomană pentru sufletul mortului. Iar după înmormântare, la pomană lași pe masa, unde s-a stat, un pahar cu vin și o farfurie cu mâncare. Se zice că sufletul mortului vine peste noapte, mănâncă mâncarea și bea vinul. Acest rit se oficiază ori de câte ori se fac pomeni pentru morți.

Prin dispariția unui membru al colectivității satești se produce o breșă socială, iar prin obiceiurile de înmormântare se restabilește echilibrul social. Drept urmare, înmormântarea în satul tradițional privește întreaga colectivitate, de unde și prezența, în spațiul investigat, a unei importante părți a colectivității la înmormântare. O dată sosiți în curtea răposatului se rostește de fiecare formulă „Dumnezeu să-l ierte”. La Cerdac, pe Valea Slănicului, ca și în Vrancea sau alte părți ale Moldovei, se așază în bătătura curții „punțile funerare” care semnifică un rit de trecere din lumea albă în lumea de dincolo. La Cerdac se așază douăsprezece punți. Pe pământ se întinde o pânză albă. Fiecare punte este alcătuită dintr-o față de masă sau un prosop, o găleată cu apă, la toarta ei legându-se un colac, în găleată se pun o lumânare și bani „că-i plătită puntea și reprezintă vămile.” În ziua înmormântării preotul oficiază o parte din prohod în casă, iar apoi mortul este scos de către nepoți, cu picioarele înainte. Afară, când se ajunge la punțile, care sunt așezate în rând, se așază sicriul pe două scaune sau două băncuțe, după care se rostesc rugăciuni. La scoaterea mortului din casă se închide ușa de la intrarea în casă de trei ori și se trânteste pentru a împiedica revenirea mortului acasă, prefăcut în strigoi. Dacă cineva este stăpânit de sentimentul de teamă, ca să-i treacă frica se uită prin sită. Sita este unul din simbolurile separației. Este instrumentul alegerii și martorul unei conștiințe exigente. (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 230-231). După scoaterea mortului o femeie apropiată familiei defunctului rămâne în casă, așază lavița, masa sau scaunele pe care a fost așezat sicriul în poziție culcată și curăță locul cu mătura. Apoi strânge doliul de afară de deasupra ușii de la intrare, iar acest însemn de doliu este dat pomană.

Când este pornită plecarea mortului, sicriul este trecut peste toate punțile și peste patul cu așternut pregătit (pernă, plapumă, cuvertură, lenjerie, alături cu un vas cu mâncare, o cană cu vin și lumânare), mai înainte, pentru sufletul mortului, după care se pornește către biserică. După trecerea sicriului, punțile se dau pomană femeilor care vor însoți convoiul funebru până la biserică, iar patul cu așternutul precum și farfuria cu mâncare se dau la un nepot. La cei care scot mortul din casă și-l duc până la groapă li se prinde la umărul drept sau pe braț un prosop înfășurat, care are într-un colț legat cu nod, puși bani. Prosoape cu bani se prind la toate odoarele, care mai apoi le iau drept pomană cei care le duc. Convoiul pleacă cu mortul după o rânduială îndătinată. În fața convoiului merg cei care duc capetele, crucea și preotul, iar pe laturile sicriului merg cei cu odoarele, femeile cu punțile. Familia merge în urma sicriului, la capul mortului. Când mortul este dus cu căruța, ea se

împodobește cu crengi de brad. Calul este împodobit cu struțuri de hârtie creponată. Căruța este învelită cu o cuvertură sau țoluri alese. Pe măsură ce se înaintează cu mortul se aruncă bani peste mulțime, rit cu o mito-simbolică aparte. „Se crede că cine poartă un ban de la mort va fi sănătos, că banu’ îi dă sănătate.” Când se ajunge cu mortul la cruce de drum convoiul se oprește și se citesc „stâlpii” de preot. Este limpede că răspântia de drumuri este o răspântie a vieții. Drumul mortului către cimitir ocazionalizează oficierea mai multor prescripții ritualice. „Când se trece cu sicriul pe lângă casa unui membru din familia decedatului se deschide poarta „căci se crede că sufletul mortului intră în gospodărie pentru ultima dată”, ceea ce ne evidențiază rolul spiței de neam în cadrul obiceiurilor de înmormântare. Pe parcursul drumului se fac cele douăsprezece opriri, însoțite de citirea stâlpilor și aruncarea de bani peste mulțime, având funcția de ofrandă rituală.

La biserică se oficiază prohodul, iar la sfârșit se face sărutarea mortului, cea de pe urmă. I se sărută mâna sau pe frunte, apoi icoana și se rostește „rămas bun”, mai întâi cei din familie, apoi ceilalți prezenți în biserică. Se sting lumânările, dacă a mai rămas ceva din toiag se pune în sicriu, capetele rămân în biserică și sicriul este scos afară și dus pe umeri la groapă. Aici se așază pe două bile, mortului i se dezleagă legăturile de la picioare, bărbie, dacă este bărbat i se pune căciula pe cap, și este acoperit cu pânza de ochi, care se rupe la față, în dreptul gurii. Preotul citește dezlegarea, după care sicriul este slobozit cu funiile de către gropari. Preotul pecetluiește groapa în cele patru laturi cu semnul crucii, aruncă pământ și cenușa din cădelniță și stropește mortul cu vinul slujit în cruce. Groparii așază capacul sicriului, îl prind în cuie, apoi cei care sunt prezenți la groapă aruncă câte o mână de pământ peste sicriu „de rămas bun”. Coliva și vinul care au fost slujite la groapă, la capul mortului, se împart la cei care l-au condus pe ultimul drum.

Ritualul datului pomenii, peste groapă, gropașilor are o semnificație mito-simbolică aparte. Unui gropaș i se dă o găină, o farfurie cu mâncare și o găleată cu apă și lumânare, iar celuilalt un cocoș, farfurie cu mâncare și o găleată cu apă și lumânare. Ritualul semnifică o trecere a ofrandei sacre în lumea transcendentală. Găina este o pasăre psihopompă. Este prezentă aici ideea că sufletul poate sălășlui în pasăre, care este atestată în toate culturile primitive. (Eliade, 1969: 48). Și Ivan Evseev subliniază că găina este un animal psihopomp, călăuza sufletului mortului pe lumea de dincolo. (Evseev, 1998: 150). Cocoșul capătă importanță în contextul pomenii deoarece întruchipează lumina, cu toate valențele ei cosmice și spirituale. În Grecia antică el este atributul zeilor solari (Apollo). În simbolica creștină, cocoșul semnifică lumina și inteligența supremă ce vin de la Dumnezeu. El apare totodată ca o emblemă a lui Iisus Hristos. (Evseev, 1998: 89-90). Mâncarea dată peste groapă reprezintă și ea trecerea în lumea transcendentală a ofrandei sacre și este în strânsă legătură cu continuarea vieții. La gropari li se dă și un pahar cu vin.

La căpătâiul mortului, alături de cruce, se obișnuia mai înainte plantarea unui pom fructifer, mai ales prun, care simbolizează pomul vieții. La cei tineri se planta un brăduț, simbol al tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte. Mormântul este îngrijit de cei rămași în viață, din familie, de-a lungul timpului, prin plantarea de flori sau alte plante perene. Mai recent se confecționează rame din beton, gard din fier forjat sau cripte după

model orășenesc. Mai demult se lucrau cruci de piatră, valea Slănicului fiind un cunoscut centru de prelucrarea pietrei, lucrătorii din satele Cerdac și Cireșoaia apreciind piatra din carierele existente ca fiind foarte potrivită pentru asemenea obiecte de cult, aceste cruci rezistând și până în zilele noastre. Acum, după trecerea unui număr de ani, crucile de lemn sunt înlocuite cu cruci de beton, fier sau marmură, cumpărate din târguri.

După înhumare participanții se întorc la casa defunctului, pentru masa rituală de pomană. După ce ajung, se spală cu apă rece pe mâini și se șterg cu un prosop. Masa de pomană cuprinde supă de pasăre cu tăieței sau o ciorbă, pilaf cu friptură de pasăre și sarmale. Mai recent și aperitiv. Dacă este în post se pregătesc mâncăruri de post: sarmale de post, mâncare de fasole de post, pilaf cu ciuperci sau măslina. Pomenire se face la trei zile, când se duc la biserică ceea ce se dă de pe capete: un colac ceremonial în S, un jug sau un colac în X, cu colivă și vin, pe care preotul le sfințește. Ele se împart apoi la lumea prezentă. Dacă înmormântarea a avut loc între Paști și Înălțare, atunci se duc, în locul colivii, pască și ouă roșii.

După înmormântare, trei zile, dimineața înainte de răsăritul soarelui, merg femeile din familia defunctului și tămâiază mormântul înconjurându-l de trei ori, aprind lumânări și zic rugăciuni. După trei dimineți, o femeie din sat mai în vârstă tămâiază mormântul timp de patruzeci de zile, cât durează și „izvorul de apă”. Izvorul de apă este un rit răspândit în Moldova, iar în spațiul investigat de către noi se păstrează și astăzi. Femeia destinată cară apă, din ziua în care a murit, în trei locuri, la două gospodării, care sunt recomandate de familia mortului, de regulă, cu oameni mai săraci, neajutorați și, acasă, în gospodăria ei. Apa o cară o femeie văduvă, singură, în fiecare zi, câte două găleți „de unde știe că i-o plăcut mortului să beie apă”, timp de patruzeci de zile. Când „se ridică panaghia”, la patruzeci de zile, familia mai pregătește și duce la mormânt și găleți noi, farfurii cu mâncare, căni cu vin și prosoape pentru femeia care a cărat apa, dar și pentru cele care au primit izvorul de apă. Preotul le slujește la mormânt, apoi dacă persoanele numite sunt prezente li se dau de pomană în cimitir, dacă nu se merge acasă, la fiecare. Când se primește, se zice „bodaproste, să fie pentru sufletul lui ...”. Celei care a cărat apa i se plătește și o sumă de bani la „slobozirea izvorului”. Cealaltă care a tămâiat mormântul timp de patruzeci de zile este plătită numai cu bani.

În privința pomenii cu apă, este prezentă și aici o transgresare a apei din lumea terestră în cea extraterestră. Desigur ritul îndeplinește și funcția de purificare. Lucia Berdan, vorbind de prezența apei în riturile de înmormântare, susține că ea precede creația, simbolizează puritatea. Contactul cu apa comportă întotdeauna o regenerare. (Berdan, 1999: 207). Așa cum arată cercetările, prosopul simbolizează puntea de trecere spre lumea de dincolo. (Berdan, 1999: 201). De aici prezența frecventă a lui în întreg ceremonialul funebru. De asemenea tămâierea mormântului comportă purificarea, dar să nu uităm că ea ține de straturi mai vechi precreștine, când era folosită pentru gonirea spiritelor.

La patruzeci de zile se crede că sufletul mortului se ridică și pleacă în pelerinaj, apoi se urcă la cer. Acum se face „panaghia”. Se face un colac înfundat, colivă și pachete cu hainele mortului care mai înainte „se curăță că nu trebuie să fie noi”. Hainele se tămâiază

și sunt slujite de preot, apoi se dau pomană la cine stabilește familia. Acum, familia face pomană pentru sufletul celui dispărut.

Pentru cei care au murit între un Paști și altul se oficiază „Purtările”, adică, în Postul Mare care precede Paștile care urmează, se face o prescură, care împreună cu o farfurie de mâncare și o sticlă cu vin, se duc la biserică, în toate sâmbetele din post când se face pomenire și sunt slujite de preot. Se dau de pomană. La sfârșit se face de pomană o farfurie cu colivă, un prosop și ceașcă cu vin.

Trebuie menționat că „cei care nu au murit de moarte bună se îngroapă la marginea cimitirului. După un an este prohodit sinucigașul.”

Ceremonialul funebru în spațiul investigat se individualizează prin complexitate, marcată de o serie de rituri, acte ceremonial-rituale, elemente etnografice, care ne evidențiază bogăția vieții spirituale și șederea statornică a locuitorilor pe aceste meleaguri.

Note:

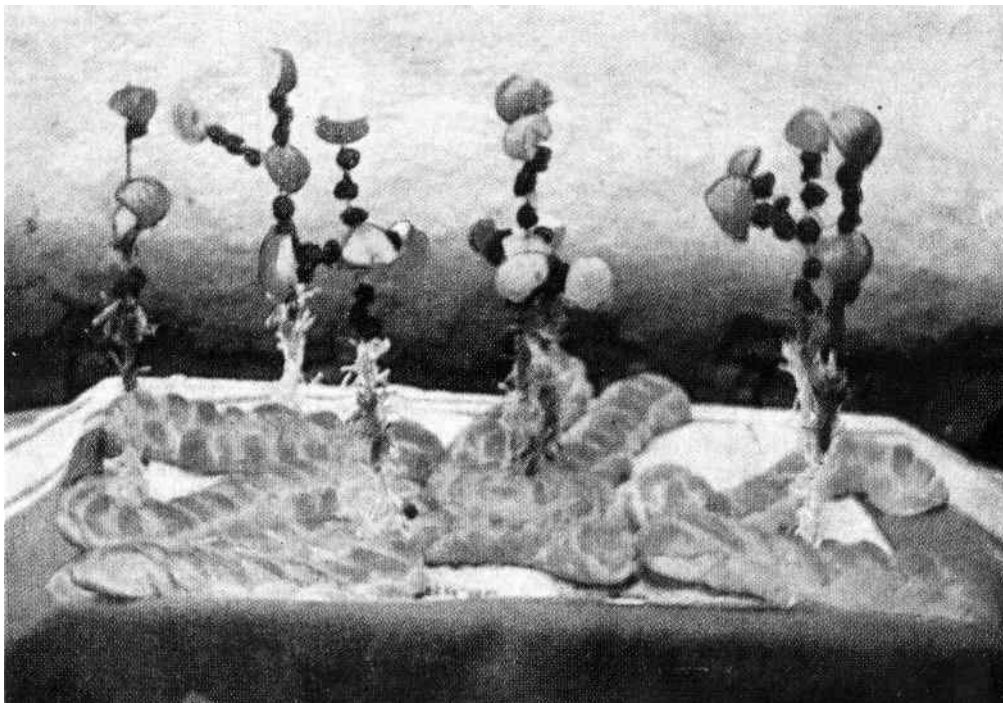
- Berdan, Lucia**, *Fațetele destinului*, Iași, Editura Universității „Al.I.Cuza”, 1991.
- Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain**, *Dicționar de simboluri*, vol. III, București, Editura Artemis, 1993.
- Eliade, Mircea**, *Le mythe de l'éternel retour*, Paris, 1969.
- Evseev, Ivan**, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
- Pop, Laura**, *Interferențe culturale în obiceiurile funerare din județul Mureș (Sec. XIX-XX)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013.
- Sulițeanu, Ghizela**, *Elemente de continuitate etnologică ale culturii neolitice Cucuteni-Băiceni la poporul român*, în: *Revista de Etnografie și Folclor*, Tom III, Nr. 1, 1988.
- Vasilescu, Virgil**, *Simboluri patrimoniale*, București, Editura Nova, 1997.

Performerii:

- Ionel-Gavrilă Ana**, 59 ani, Slănic Moldova (Cerdac), august 2011.
- Gavrilă Eugenia**, 56 ani, Slănic Moldova (Cerdac), august 2011.
- Botezatu Elena**, 79 ani, Slănic Moldova (Cerdac), octombrie 2011.

Așezarea rituală a capetelor; foto: Pamfil Bilțiu

Capete cu pomișori (după R. Vulcănescu)

Înhumarea unui tânăr nelumit; foto: Pamfil Bilțiu

Oficierea stâlpilor; foto: Pamfil Bilțiu